

PhDr. RUDOLF TUREK A BĀDÁNÍ O ČESKÉM RANÉM STŘEDOVĚKU

JIŘÍ SLÁMA, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Abstract:

PhDr. Rudolf Turek and the research on Bohemian Early Middle Ages

This study is devoted to the personality of Dr. Rudolf Turek (1910–1991) – one of the leading personalities of the Czech Early Medieval studies. Rudolf Turek immensely influenced, during his life time, not only archaeological but also historic and numismatic studies. Prof. Sláma has touched not only scientific bibliography of Dr. Turek concerning varied Early Medieval issues such as research on the Slavic funerary barrows, history of the Slavicks family and their seat, the stronghold of Libice nad Cidlinou, their relations with the Přemyslid dynasty, the earliest Czech minting etc. but also his career and personal life and pleasures, mainly poetry and music.

Mladoboleslavský rodák Dr. Rudolf Turek (*20. června 1910) náležel za svého života zcela nepochybně k nejvýznamnějším osobnostem českého archeologického bádání zaměřeného na raný středověk.¹ Jeho názory po několik desetiletí velmi výrazně ovlivňovaly nejenom tento obor, ale i další vědní disciplíny zabývající se naší dávnou minulostí. Lze tu vzpomenout především numismatiku, dějiny umění studující ranou sakrální architekturu či vlastní historii. Umožňovalo mu to nejen jeho výborné a velmi široké historické vzdělání, ale především vytříbený cit pro řešení historických problémů v mezioborových souvislostech. Turkův vřelý vztah k dějinám, historickým stavebním památkám či ke klasické hudbě, jejímž byl po celý život velkým ctitelem, se vytvářel již za jeho dětství v kulturně vyspělém rodinném prostředí jeho otce, který byl mladoboleslavským soudcem. V ní si také osvojil pevné morální zásady i hluboce prožívané křesťanství, což výrazně ovlivnilo celý jeho život.

V roce 1929 mladý Rudolf Turek úspěšně ukončil studium na mladoboleslavském gymnáziu, jehož vysoká úroveň odpovídala tehdejším požadavkům kladeným na středoškolská studia. Ihned po maturitě se přihlásil ke studiu na pražské Filozofické fakultě. I když již v onom období projevoval hluboký zájem o archeologii, přesto ho tehdejší malé možnosti uplatnění v tomto oboru přiměly zapsat si učitelskou kombinaci dějepis se zeměpisem; ta totiž skýtala perspektivu budoucí zabezpečené existence jakožto gymnaziálního profesora. K těmto předmětům si však Rudolf Turek navíc zapsal přednášky z archeologie; během studia ještě

navštěvoval semináře z dějin umění a diplomatiky. R. Turek měl to velké štěstí, že na Filozofickou fakultu přišel právě v době, kdy tam působila plejáda vynikajících profesorů náležejících k tzv. Gollově škole či touto školou ovlivněných. K jeho učitelům patřili profesori J. Pekař, J. Šusta, B. Mendl, G. Friedrich, J. Cibulka, A. Matějček, V. Birnbaum a na archeologii Niederlův žák A. Stocký. Ze svých učitelů si nejvíce vážil profesora Pekaře, kterému během studia vypracoval spolu s A. Haasem rejstřík k jeho knize *Žižka a jeho doba*. K J. Pekařovi se R. Turek veřejně a s úctou hlásil i v dobách, kdy byl tento náš nejvýznamnější historik oficiální marxistickou historiografií zostouzen a zatracován. Studium na filozofické fakultě ukončil R. Turek obhájením disertační práce věnované zbraslavskému opatu a kronikáři Petru Žitavskému.

Po vojenské službě získal R. Turek první zaměstnání v tehdejší pražské Státní archeologické ústavu. Omezené finanční prostředky této instituce, snižované v důsledku krize i stoupajících výdajů státu na obranu, neumožnily však R. Turka natrvalo zaměstnat, a ten se tak v roce 1936 ocitl bez práce. Za dané situace mu nezbylo nic jiného, než přijmout nabízené místo gymnaziálního profesora ve slovenské Spišské Nové Vsi. I tam však pobyl jenom krátce. Vzrůstající politické napětí na Slovensku doprovázené protičeskými výpady přiměly R. Turka ve druhé polovině roku 1938 k návratu do Čech. Stalo se tak v době, kdy pražská vláda narychlo vytvářela v nejrůznějších státních institucích nová pracovní místa určená pro uprchlíky z tehdy zabaného

¹ Charakteristiku R. Turka jakožto vynikajícího člověka a především našeho předního odborníka, který se významně zasloužil o poznání raných českých dějin, lze nalézt v několika článcích, které o něm byly napsány při příležitosti jeho životních jubileí. Z nich níže uvádím ty nejzajímavější. Tam lze nalézt o R. Turkovi i další informace a údaje, které zajímavě dokreslují jeho osobnost: *Filip 1970; Šolle 1980; Richter 1990; Sláma 1992; Justová 1993; Lutovský 2000; Sklenář 2010.*

pohraničí i ze Slovenska. To pomohlo R. Turkovi získat na samém konci roku 1938 trvalé zaměstnání v pravěkém oddělení pražského Národního muzea, kde potom pracoval následných 48 let až do svého odchodu do důchodu. Tam také vytvořil své rozsáhlé vědecké dílo dokumentované obdivuhodně bohatou bibliografií vědeckých prací. Na půdě Národního muzea se dále podílel na vytváření nejrůznějších výstav, proslovil tam bezpočet přednášek, po mnoho let jménem této instituce prováděl archeologické výzkumy. V neposlední řadě také – v tomto případě již s mnohem menším nadšením – inventoval musejní archeologické sbírky. Jeho pracovní se postupně stávala místem setkávání a diskusí nejrůznějších odborníků, později však i místem, odkud si Turkovi přátelé odnášeli jím psané veršované pamflety zesměšňující poměry v tehdejší reálnosocialistickém Československu.

Věnujme nyní pozornost Turkově vědecké práci. Ta je velmi bohatá. Vždyť jeho bibliografie obsahuje deset monografií a několik stovek odborných časopiseckých studií. Navíc je též autorem přibližně stejného počtu nejrůznějších zpráv, populárních článků s velmi širokou tematikou, různých příležitostných vzpomínek a nekrologů.² Hlavním oborem Turkova vědeckého působení byla raně středověká archeologie, nazývaná u nás a v několika dalších zemích archeologií slovanskou.³

Prvními objekty Turkova archeologického zájmu byly již od jeho studentských let mohyly, kterým předchází bádání věnovalo pro jejich malou nálezovou atraktivitu jenom okrajovou pozornost. Turkovy výzkumy mohylníků v Prachovských skalách (*Turek 1946b*), v Pňovicích (*Turek 1946a*), ve Veselí nad Lužnicí (*Turek 1952*) a na několika dalších místech byly na svou dobu prováděny s velkou precizností, jaké u nás nedosahovaly dokonce řadu let později realizované výzkumy některých mohylníků. Ještě dříve než zahraniční bádání plně ocenilo staroslovanské mohyly jakožto důležitý archeologický a historický pramen, R. Turek je takto vždy chápal a tak je ve svých studiích hodnotil.⁴ První Turkovy práce věnované mohylám publikovaly nálezy z jeho vlastních výzkumů těchto objektů. V dalších se potom věnoval hodnocení žárových mohyl z území celých Čech (*Turek 1965a*). Intensivně se též věnoval studiu jednotlivých mohylových oblastí na českém území. Bádání o jihočeské skupině obohatil o dosud stále cenný katalog tamějších lokalit s doklady mohylového pohřbívání (*Turek 1958a*). Zvláštní práci napsal i o mohylách, ve kterých byly nalezeny památky velkomoravského období (*Turek 1963b*). V roce 1965 zveřejnil svůj shrnující pohled na raně středověké mohylníky v Čechách, kde je hodnotil nejen jako funerální památku, ale i jako pramen pro poznání tehdejší

společnosti, soudobých věrských představ apod. (*Turek 1965a*).

Velmi významnou úlohu sehrál R. Turek při výzkumu raně středověkých hradišť v Čechách. Ten zahájil již na počátku druhé světové války nevelkými výkopy v Prachovských skalách (*Turek 1946b*), kde se mu podařilo rozpoznat vnitřní konstrukci raně středověké hradby.⁵ K intenzivnímu výzkumu hradišť došlo potom až po druhé světové válce, kdy se stala u nás (stejně jako v sousedním Polsku a i v jiných zemích) předmětem zvýšeného zájmu archeologů. Tento trend u nás dobře dokumentuje v roce 1947 vznik „Sboru pro výzkum staroslovanských hradišť“, který měl tyto výzkumy koordinovat, řídit a metodicky vést. Ve skutečnosti však Sbor nikdy svůj program neuskutečnil a po čase v tichosti zanikl. Naopak R. Turek se na budoucí výzkumy připravil shrnující studií (*Turek 1946c*).⁶ Sám vedl již vzpomenutý výzkum hradiště v Prachovských skalách (*Turek 1946b*) a potom po desetiletí zkoumal slavníkovskou Libici;⁷ menší výkopy uskutečnil na hradištích Šance u Břežnice, Kal, Smolov a Příkopy na Domažlicku (například *Turek 1967a*; *týž 1967b*).

Velkou pozornost věnoval především libickému výzkumu, jehož výsledky interpretoval v souladu s jím hájenou koncepcí slavníkovských dějin. Velmi dobře si uvědomoval nutnost zkoumat zázemí hradišť, pro které volil termín sídelní aglomerace (*Turek 1971*). Zástavby hradišť se dotýká jeho spíše historicky pojatá studie o dvorcích. Uvažoval též o významu některých hradišek⁸ a naznačil i historický význam možných kontaktů mezi Starou Kourimí a Libicí (*Turek 1977a*).

Na podkladě staroslovanských archeologických památek rekonstruoval nejstarší raně středověké osídlení Chebska, Liberecka, Božeňska, západních Čech a Pražské kotliny (například *Turek 1950b*; *týž 1957a*; *týž 1957b*; *týž 1958b*). K posledně jmenované oblasti se vrátil ještě ve dvou studiích věnovaných počátkům Prahy (například *Turek 1950b*).

Do značné míry především na podkladě archeologických nálezů (rovněž však s přihlédnutím ke geomorfologii krajiny či ke hranicím středověké církevní správy) vypracoval R. Turek svou teorii o kmenových územích na českém území; tuto myšlenku potom obhajoval v několika dílčích a různě koncipovaných studiích (*Turek 1957a*; *týž 1957b*; *týž 1960*).

I když byl R. Turek svou hlavní profesí archeolog, velmi dobře si uvědomoval nutnost využívat ve své práci i svědeckví historických písemných pramenů, pokud nám pomohou obohatit a upřesnit mluvu archeologických památek. Tento způsob práce mu umožnilo výborné historické vzdělání,

² Úplná bibliografie R. Turkových prací byla postupně publikována především na stránkách Archeologických rozhledů: *Rataj 1970*; *týž 1980*; *Anonym 1986*; *Anonym 1990*; *Drašnarová 1993*; *Sklenář – Sklenářová 2005*, 596–598.

³ Toto pojmenování vzniklo pod vlivem přezívajících obrozeneckých myšlenek i některých pozdějších politických koncepcí.

⁴ Viz příspěvek M. Lutovského, *Rudolf Turek a slovanské mohyly v Čechách* v tomto sborníku.

⁵ Ke stejným výsledkům dospěl v téže době i M. Šolle na Budči.

⁶ O dosavadních výsledcích výzkumu těchto objektů a potom i programovým článkem zdůrazňujícím historickou nutnost takovýchto výzkumů.

⁷ Viz příspěvek J. Košty a J. Maříka, *Archeologické výzkumy Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště – evidence fondu, digitalizace terénní dokumentace a databázové zpracování* v tomto sborníku.

⁸ Například se v několika studiích věnoval Starému Plzenci: *Turek 1976*.

kterého se mu dostalo během vysokoškolského studia. Využívání písemných pramenů je charakteristické pro většinu Turkových prací. Můžeme si tu připomenout alespoň ty nejzajímavější. Především na podkladě interpretace písemných pramenů postavil svůj výklad významu Slavníkovců v našich dějinách (především *Turek 1982a*).⁹ Slavníkovských dějin se dotýká i Turkova kratičká úvaha, v níž se vypořádá s představou – v jeho pojetí mylnou – o podílu Vršovců na libické tragédii v roce 995 (*Turek 1966–1968*). Slavníkovské problematiky se okrajově dotýká i Turkovo odmítnutí názoru O. Králíka na filiaci vojtěšských legend (*Turek 1963a*).

Rozbor franských analistických zpráv sehrál významnou roli v Turkových úvahách o lokalizaci Canburku vzpomínaného k roku 805 (*Turek 1978a*). Na podkladě písemných pramenů se zabýval vpádem Jindřicha III. do Čech v roce 1040. Do téže kategorie Turkových prací náleží i jeho lokalizace událostí v roce 936, jež se podle kronikáře Widukinda týkaly hradu *vicina subregula* a potom o čtrnáct let později stejným kronikářem vzpomínutého hradu *que nuncupabatur Nova*. Z Widukindovy časově málo určité zprávy o knížeti Václavovi (konkrétně se jedná o slůvko *interea*) vychází Turkova studie obhajující rok 929 jako datum násilné smrti tohoto knížete (*Turek 1963a*). Zevrubného Turkova rozboru se dočkala i císařská řezenská listina Jindřicha IV. z roku 1086, sepsaná nejspíše na podkladě starší listiny již z doby Vojtěchovy, která uvádí hranice pražského biskupství v době jeho vzniku (*Turek 1975b*).

Podnětné jsou i Turkovy studie, ve kterých z Kosmovy kroniky a legend (především Kristiánovy) vytěžil řadu informací zajímavých archeology (například co píší o hradíštích: viz *Turek 1961*; *týž 1963*, 20; *týž 1975a*). Tyto studie jsou stále aktuální svým apelem a určitým varováním (byť přímo nevysloveným) před nekritickým přejímáním zpráv z písemných pramenů, aniž by tyto byly podrobeny příslušné kritice. Často neujasněné problémy vzájemného vztahu mezi archeologií a historií přiměly R. Turka k napsání několika spíše teoreticky pojatých studií zabývajících se vztahem těchto dvou historických oborů. Tyto práce se řadí k dalším několika jeho úvahám, ve kterých řešil obdobný vztah archeologie např. k numismatice či k toponomastice (například *Turek 1970a*; *týž 1987*).

Svě poznatky o raném období českých dějin shrnul R. Turek ve vynikající knize *Čechy na úsvitě dějin*, jejíž první čtvrtina je věnována hutné informaci o všech písemných pramenech, které ve větší či menší míře přinášejí zprávy o našich nejstarších dějinách (*Turek 1963a*). Takto koncipovaný přehled nebyl v české literatuře do té doby zpracován.

Hluboký a celoživotní zájem o slavníkovskou problematiku nutně přivedl R. Turka k postavě sv. Vojtěcha, a tím i k českým církevním dějinám. Těmi se zabýval v celé řadě studií věnovaných především našim nejstarším národním světcům. Turkova studie podávající pohled na sv. Václava a na jeho kult byla dokonce otištěna v prestižním římském

sborníku *Bibliotheca sanctorum* (*Turek 1969*). K tomuto světcovi se vrátil ještě v několika dílčích studiích věnovaných např. problému datování jeho mučednické smrti. R. Turek rovněž vyslovil závaznou myšlenku o politickém a kulturním významu Václavovy stavby pražské svatovítské rotundy a to v mnohem širším pojetí, než jak to kdysi činil J. Cibulka. Podle Turkova výkladu se totiž jednalo o symbolický vstup přemyslovských Čech do západního evropského křesťanského společenství.

V celé řadě svých prací se R. Turek věnoval nejvýznamnějšímu Slavníkovci sv. Vojtěchu (například *Turek 1977b*; *týž 1981a*). Je ovšem nutno mít na paměti, že jeho studie byly psány již delší dobu před miléniovým výročím Vojtěchovy mučednické smrti, kdy především zahraniční historické bádání zaměřilo svou pozornost na tohoto světce a vyslovilo o něm řadu nových myšlenek a poznatků. Nepochybně podnětná je Turkova krátká studie věnovaná sv. Ludmile a zaměřená především na svatoludmilský kult a naopak v míře mnohem menší na samotný život této světice (*Turek 1989a*). R. Turek byl si dobře vědom, že o něm existuje jenom minimum bezpečných informací. Nepochybně velmi přínosný je Turkův článek věnovaný údajnému světcovi Ivanovi (*Turek 1979*), k jehož napsání byl inspirován diskusemi s prof. V. Marešem; ten totiž v jedné studii, pro množství jiných úkolů a nakonec i pro své úmrtí nikdy nedokončené a nezveřejněné, přesvědčivě vyvrátil existenci tohoto údajného českého světce. Jak ovšem ukazují některé práce z poslední doby, zastánci sv. Ivana a jeho kultu nejsou ochotni tuto skutečnost akceptovat.

Pro úplnost budiž ještě vzpomenu ty kratší Turkovy práce o možném odrazu působení soluňských bratří v našich archeologických nálezích a o sázavském klášteře, kde se prolínaly kulturní a náboženské vlivy z různých oblastí (*Turek 1970–1971*).

Konečně nepřímo jsou s církevními dějinami spojeny i Turkovy statě zabývající se některými předměty nalezenými v troskách libického slavníkovského chrámu a údajně náležející k jeho vybavení (aquamanile, lžička, předpokládaný zlomek zvonu: *Turek 1965b*; *týž 1981a*), u kterých však postrádáme bezpečné chronologické zařazení, na kterém je ovšem interpretace těchto památek odvislá (*Turek 1963a*).

Dalším historickým oborem, do kterého R. Turek aktivně zasáhl, byla numismatika, které se věnoval v početné řadě svých studií.¹⁰ Zpočátku zcela v souladu se soudobými názory panujícími v archeologii zdůrazňoval především význam nálezů mincí pro datování objektů a památek, ve kterých a se kterými byly mince nalezeny. Z tohoto období Turkovy práce pochází i jeho stále cenná studie o českých raně středověkých nálezích datovaných mincemi (*Turek 1948b*; *týž 1948c*; *týž 1950a*). S tímto úzkým pojetím významu mincovních nálezů se však R. Turek nespokojil a záhy jich začal používat i jako svědectví různých historických událostí. Poznatky zahraničního bádání o tzv. horizontech nepokojů, rekonstruovaných z mincovních nálezů,

⁹ Tato publikace vychází ovšem z pojetí vypracovaného již předchozím historickým bádáním.

¹⁰ K této problematice viz příspěvek Z. Petráně *Rudolf Turek a problematika počátků českého mincovnictví* s bibliografickou přílohou v tomto sborníku.

Archeologické počátky Rudolfa Turka, 30. léta 20. století. Autor fotografie neznámý

aplikoval v českém prostředí na libické události v roce 995. Byl si ovšem vědom, že historická interpretace mincovních nálezů a především pokladů je mnohem širší.

Archeologický výzkum libického hradiště obrátil Turkův zájem k tamějším mincovním nálezům, k problému libické mincovny a k otázkám spjatým se slavníkovským a svatovojtěšským mincovnictvím (například *Turek 1977b; týž 1981b*). Výklad této problematiky ovšem ovlivnilo tehdy všeobecně přijímané již vzpomenuté lippertovsko-novotnovské pojetí slavníkovské historie. Předpokládané protipřemyslovské tendence měly ve slavníkovském prostředí dokumentovat na mincích např. údajné výhrušné motivy či vyobrazení Slavníkovce Soběslava s královským diadémem na hlavě (*Turek 1989b*). V duchu stávajícího pojetí uvažoval R. Turek i o mincování biskupa Vojtěcha. Existenci druhé slavníkovské mincovny v Malíně spojoval R. Turek v souladu s tehdy běžným názorem s výskytem místních stříbrných rud, o kterých však teprve pozdější badání prokázalo, že nebyly tehdejšími metodami těžitelné.

Při třídění českých denárových ražeb vycházel R. Turek z názorů G. Skalského s některými modifikacemi V. Katze. Proto R. Turek odmítl názory zahraničního badání kladoucí počátek přemyslovského mincování až do doby panování Boleslava II. (*Turek 1963a*, 207–214; *týž 1985*, 52–54).

Zajímavé poznatky přinesly i některé další Turkovy studie věnované denárové problematice. Jedná se např. o krátký článek o nemonetárním použití mince jakožto ozdoby, dále o jménech na některých denárech (a o historickém významu nositelů těchto jmen) či dvě práce registrující typy a varianty nejstarších českých denárů (například *Turek 1974*). Podnětné je i Turkovo upozornění na nutnost spolupráce numismatiky s dalšími historickými obory.

V souvislosti se studiem mincovních pokladů obrátil R. Turek svůj zájem i ke druhé jejich složce, kterou tvoří stříbrné šperky a především jejich zlomky. Z jeho pera pochází i první přehled těchto ozdob známých z českého území a potom i pokus hledat genezi některých těchto okras ve šperkařství velkomoravském (například *Turek 1963–1964*). Jejich nálezů využil R. Turek i při sledování česko-polských kontaktů (*Turek 1964*).

Velkou pozornost věnoval R. Turek ve svých pracech i památkám raně středověké sakrální architektury. Jakožto absolvent univerzitních seminářů profesorů J. Cibulky a V. Birnbauma odnesl si nejen celoživotní zájem a obdiv k historické architektuře, projevující se mimo jiné i bezbřehou snahou po její památkové ochraně, ale i ty nejlepší předpoklady k jejímu studiu a historickému hodnocení. Objev libického hradního chrámu podnítl Turkův zájem o sasko-otonské stavitelství (*Turek 1982b*). S působením biskupa Vojtěcha potom spojoval – a proti hlasům některých oponentů neúnavně hájil – např. kostel v Plzni-Doubravce a potom i kostely svatobonifáckého zasvěcení lokalizované jím do Libice nad Cidlinou a do Lochů. Předpokládaná empora v libickém hradním kostele mu zavdala podnět k širšímu studiu tribunových kostelů, jejichž raný původ

v našich zemích dokládal i na podkladě jím předpokládaného historického a stavebního vývoje staroplatinské svatopetrské rotundy (*Turek 1965c; týž 1976a*). Datování této stavby ovšem opíral spíše o argumenty historické; stejným způsobem dokládal i existenci svatovítského kostela v podhradí mladoboleslavského hradiště již v 10. století.

Jako Cibulkův žák obhajoval jeho rekonstrukci původního vzhledu Václavovy pražské svatovítské rotundy, proti níž se již za jeho života začaly ozývat pochybovačné hlasy. Již spíše na okraji Turkova zájmu se ocitlo velkomoravské sakrální stavitelství i jeho možné ohlasy na českém území (například *Turek 1970b*). V této souvislosti je nutné upozornit na jeho spíše zdrženlivý postoj k tehdy jednoznačně přijímanému datování základů levohradské rotundy do doby knížete Bořivoje. Své poznatky a názory na nejstarší dějiny českého sakrálního stavitelství shrnul ve stručném, avšak zajímavě koncipovaném článku časově spojeném až s dobou vlády knížete a krále Vratislava II. Podrobněji a v širších dějinných souvislostech je potom formuloval ve své knize věnované počátkům české vzdělanosti.

Ve vědecké práci R. Turka našla v omezené míře své uplatnění i toponomastika, která dosáhla u nás v průběhu druhé poloviny minulého století zásluhou V. Šmilauera vynikající úrovně. S archeologií spojuje tento obor zájem o celou řadu témat (například *Turek 1970a; týž 1978b*).¹¹ I když R. Turek měl velmi dobré předpoklady pro úspěšnou práci s toponomastickým materiálem (bylo to jeho filologické nadání a široké historické vzdělání), přesto do toponomastiky vlastními poznatky příliš nezasahoval, ale jejich poznatků ve svých studiích využíval. Byl si totiž vědom velkých úskalí tohoto vědního oboru, kterým je často nepřesná chronologie doby vzniku jednotlivých studovaných místních jmen. Z Turkova pera vzešly pouze kratší studie o jménech Libice a Mladé Boleslavi a potom krátká noticka věnovaná Kosmově pražské vyvýšenině Žiži (*Turek 1983b*). Cenné a stále platné jsou již výše vzpomenuté některé jeho úvahy o vzájemné a nutné spolupráci toponomastiky s ostatními historickými obory (například *Turek 1983a*).

Ve velmi rozsáhlém vědeckém díle R. Turka kupodivu nalézáme jen ojediněle recenze či diskusní statě. Pokud s nějakým názorem nesouhlasil, potom se s ním vypořádal v textu některé své studie. Skutečných šířeji koncipovaných recenzí napsal jenom málo. Je to (časově ovšem opožděná) polemika s prof. V. Králem (věnovaná Vyšehradu), dále diskuse s prof. E. Šimkem o některých problémech raně středověkého osídlení a konečně kritika populární a s mnoha chybami napsané knihy J. Brebence, *Po stopách starých pověstí českých*. Mnohem závažnější bylo Turkovo kategorické odmítnutí ve svých soudech, závěrech i slovních formulacích zcela pochybené práce V. Davidka, *Co bylo před Prahou*, dnes již po právu naprosto zapomenuté.

Určitá odtažitost od psaní recenzí a diskusí je u R. Turka dobře vysvětlitelná skutečností, že ani u většiny jeho učitelů nebyly recenze oblíbeny. V archeologii tuto nechuť k diskusím zřejmě utvrdil samotný prof. L. Niederle, kterého

¹¹ Například vývoj a proměny osídlení v jednotlivých regionech Čech, odraz středověké ekonomiky v místních jménech, svědectví o násilných transferech obyvatelstva apod.

až do konce života trápila vzpomínka na dobrovolnou smrt J. L. Píče, jež byla vyústěním sporů mezi tehdejší univerzitní a muzejní archeologickou školou.

Turkovu úspěšnou vědeckou práci nevystihují dobře ani tak jeho přečetné velmi kvalitní a různé historické a archeologické tématice věnované studie, jako především jeho kniha *Čechy na úsvitě dějin* z roku 1963. Ta ve své době představovala nejlépe zpracovanou koncepci historického vývoje raně středověkých Čech opírající se o všechny druhy dochovaných historických pramenů. Velmi výrazně ovlivnila i celou jednu generaci českých archeologů zabývajících se raně středověkou historií Čech.

Rudolfa Turka nelze ovšem hodnotit pouze na podkladě jeho velmi obsáhlé odborné publikační činnosti. Nutno ještě připomenout i jeho práci organizační, osvětovou a pedagogickou. Byl činný v celé řadě redakčních rad (z těch nejdůležitějších vzpomeňme Archeologické rozhledy, Numismatické listy a Časopis Národního muzea), pracoval v nejrůznějších odborných a vědeckých komisích, v řídicích orgánech nejrůznějších společností a spolků (za mnohé je možné vzpomenout Českou numismatickou společnost). Velmi rozsáhlá byla i Turkova popularizační práce. Dnes již nikdo nespočítá, kolik proslovil přednášek na půdě Národního muzea či na jiných místech. V této souvislosti nutno připomenout, že R. Turek byl výborným řečníkem a že vždy dbal na vysokou úroveň přednášené tematiky, nehledě na to, zda mluvil na vědecké konferenci či hovořil před neodborným publikem. Na širokou laickou veřejnost se obracel i prostřednictvím výstav otevíraných v Národním muzeu či na jiných místech, na jejichž realizaci se spolupodílel. Široké veřejnosti byly určeny i jeho dvě knižní práce *Čechy v raném středověku* a *Počátky české vzdělanosti*, kde sledovanou tematiku zasazoval do širokých souvislostí přesahujících české pohraniční hory.

R. Turek působil také více než dvacet let na pražské Filozofické fakultě, kde přednášel studentům archeologie (ovšem pouze s označením externí učitel). Habilitace mu totiž byla odepřena a nakonec v době tzv. normalizace musel univerzitu opustit. To ovšem nemohlo zabránit, aby k němu studenti, ale i renomovaní archeologové, pracovníci různých historických oborů či dokonce prostí lidé nepřicházeli pro radu a poučení. Ty všechny přijímal a rozdával jim ze svých bohatých vědomostí a životních zkušeností. Každého fascinoval svým zaujetím pro archeologii a pro dějiny naší země vůbec (a to v pojetí jeho velkého učitele prof. J. Pekaře odmítající jakékoliv tendenční zkruslování naší minulosti). Veškeré tyto Turkovy aktivity by postačovaly k naplnění ne jednoho, ale několika plodných životů.

Při vzpomínce na R. Turka nesmíme ovšem opomenout jím hluboce prožívané křesťanství, které výrazně a pozitivně ovlivňovalo celý jeho život. Za předchozího režimu přinášely ovšem tyto postoje R. Turkovi těžkosti a komplikace a bránily rovněž patřičnému ohodnocení jeho práce. Pouze krátké politické uvolnění před rokem 1968 mu umožnilo získat vědecký titul doktora věd. Zatímco vídeňská univerzita již v roce 1976 ocenila Turkovo dílo udělením prestižní Herderovy ceny, mimo jiné na podkladě německého překladu knihy *Čechy na úsvitě dějin*, na veřejné ocenění své práce doma musel R. Turek počkat až na dobu po změně politické situace v roce 1989. Rodná Mladá Boleslav a Libice nad

Cidlinou, kde Rudolf Turek při výzkumech pobýval mnohá léta, udělily mu čestná občanství. Zvláště toho libického si R. Turek velmi vážil, poněvadž v něm spatřoval doklad pochopení významu Libice a tamějšího rodáka sv. Vojtěcha v dávné české minulosti.

K ocenění dlouhodobého Turkova působení na pražské Filozofické fakultě učinila sice fakulta příslušné kroky, avšak k udělení příslušného vědecko-pedagogického titulu z podnětu samotného R. Turka nakonec nedošlo. Ten totiž tento krok považoval za příliš opožděný. Konečně ani prezidium Československé akademie věd se svým oceněním vyjádřeným udělením zlaté medaile „Za zásluhy o vědu a lidstvo“ příliš nespíchalo, takže ta byla udělena až *in memoriam*.

Od počátku devadesátých let v důsledku narůstajících zdravotních obtíží jakoby u R. Turka postupně uhasinal pro něho tak příznačný životní elán a optimismus. I tehdy se snažil ještě pracovat, avšak čas jeho života se již naplnil: 13. listopadu 1991 vydechl naposledy. Teprve nad jeho rakví si mnozí uvědomili, že odešel poslední ze žáků kdysi slavné Gollovy školy, který v historických vědách dosud aktivně pracoval. Rudolf Turek po celý svůj život nesl v sobě její odkaz a dědictví. Bylo to obrovské zaujetí pro poznání minulosti naší země, čestné a korektní jednání, a to jak ve vlastním vědeckém bádání, tak i v kontaktech s ostatními lidmi, a konečně upřímně prožívané vlastenectví.

Je běžným osudem pracovníků v humanitních oborech, že mladá nastupující generace řadu poznatků a názorů svých předchůdců modifikuje či přímo odmítne a nahradí novými. To konečně potkalo i mnohá místa v pracích R. Turka. Jeho významné postavení v dějinách naší archeologie to nikterak nesnižuje, zvláště když některé morální postoje, které jeho život a práci provázely, náleží k hodnotám trvalým.

Literatura

- ANONYM 1986:** Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1980–1984. *Archeologické rozhledy*, roč. 38 (Praha 1986), s. 86–88.
- ANONYM 1990:** Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1985–1989. *Archeologické rozhledy*, roč. 42 (Praha 1990), s. 341–342.
- DRAŠNAROVÁ 1993:** Milada Drašnarová, Seznam prací Dr. Rudolfa Turka z let 1989–1991. *Archeologické rozhledy*, roč. 45 (Praha 1993), s. 147–148.
- FILIP 1970:** Jan Filip, Jubileum Rudolfa Turka. *Archeologické rozhledy*, roč. 22 (Praha 1970), s. 259–261.
- JUSTOVÁ 1993:** Jarmila Justová, Památce Rudolfa Turka. *Archeologické rozhledy*, roč. 45 (Praha 1993), s. 145–147.
- LUTOVSKÝ 2000:** Michal Lutovský, O neuctivém reprintu a jubileu, na které jsme zapomněli. *Archeologické rozhledy*, roč. 52 (Praha 2000), s. 551–552.
- RATAJ 1970:** Jan Rataj, Seznam prací Dr. Rudolfa Turka. *Archeologické rozhledy*, roč. 22 (Praha 1970), s. 261–271.
- RATAJ 1980:** Jan Rataj, Seznam prací R. Turka z let 1970–1979. *Archeologické rozhledy*, roč. 32 (Praha 1980), s. 313–316.

- RICHTER 1990:** Miroslav Richter, Rudolf Turek. *Archeologické rozhledy*, roč. 42 (Praha 1990), s. 337–340.
- SKLENÁŘ 2010:** Karel Sklenář, Sto let od narození Rudolfa Turka. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 118 (Praha 2010), s. 119–121.
- SKLENÁŘ – SKLENÁŘOVÁ 2005:** Karel Sklenář – Zuzana Sklenářová, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005.
- SLÁMA 1992:** Jiří Sláma, Rudolf Turek (20. června 1910 – 13. listopadu 1991). *Muzejní a vlastivědná práce / Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 30/100 (Praha 1992), s. 54–55.
- ŠOLLE 1980:** Miloš Šolle, PhDr. Rudolf Turek, DrSc., sedmdesátníkem. *Archeologické rozhledy*, roč. 32 (Praha 1980), s. 313–313.
- TUREK 1946a:** Rudolf Turek, Slovanské mohyly u Pňovic. *Památky archeologické*, roč. 42 (Praha 1946), s. 105–122.
- TUREK 1946b:** Rudolf Turek, *Prachovské skály na úsvitě dějin*. Praha 1946.
- TUREK 1946c:** Rudolf Turek, *Slavníkova Libice*. Praha 1946.
- TUREK 1948a:** Rudolf Turek, *Posvátný háj na Chocholíku u Pňovic*. Praha 1948.
- TUREK 1948b:** Rudolf Turek, České hradištní nálezy datované mincemi. *Slavia antiqua*, roč. 1 (Warszawa – Poznaň 1948), s. 485–535.
- TUREK 1948c:** Rudolf Turek, České denáry jako datovací pomůcka archeologická. *Numismatické listy*, roč. 3 (Praha 1948), s. 20–26.
- TUREK 1950a:** Rudolf Turek, Nálezy českých denárů jako dějinné doklady. *Numismatické listy*, roč. 5, č. 1/2 (Praha 1950), s. 9–13.
- TUREK 1950b:** Rudolf Turek, K počátkům Prahy. *Památky archeologické*, roč. 43 (1947–1948; Praha 1950), s. 59–94.
- TUREK 1952:** Rudolf Turek, Slovanské mohyly u Veselí nad Lužnicí. *Archeologické rozhledy*, roč. 4 (Praha 1952), s. 399–400, 409–413.
- TUREK 1957a:** Rudolf Turek, *Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen*. Praha 1957.
- TUREK 1957b:** Rudolf Turek, Použití archeologických metod při zjišťování staročeských kmenových území. In: *Referáty za rok 1956*. Liblice 1957, s. 127–135.
- TUREK 1958a:** Rudolf Turek, *Slawische Hügelgräber in Südböhmen* (edice Fontes Archaeologici Pragenses 1). Pragae 1958.
- TUREK 1958b:** Rudolf Turek, Slovanský pravěk Libereckého kraje. *Sborník Severočeského muzea – SV Historia*, roč. 1 (Liberec 1958), s. 124–145.
- TUREK 1960:** Rudolf Turek, Zur Diskussion über die Frühmittelalterlichen Stämmegebiete Böhmens. *Památky archeologické*, roč. 51 (Praha 1960), s. 406–410.
- TUREK 1961:** Rudolf Turek, Naše kroniky a archeologie. *Památky archeologické*, roč. 52 (Praha 1961), s. 550–562.
- TUREK 1963a:** Rudolf Turek, *Čechy na úsvitě dějin*. Praha 1963.
- TUREK 1963b:** Rudolf Turek, Velkomoravský horizont v českých mohylách. *Památky archeologické*, roč. 54 (Praha 1963), s. 224–233.
- TUREK 1963–1964:** Velkomoravské kořeny západoslovanského šperkařství X. a XI. století. Příspěvek k otázce původu zlomkového stříbra. In: *Sborník III. K. Tihelkovi k 65. narozeninám*. Brno 1963–1964, s. 178–183.
- TUREK 1964:** Rudolf Turek, Příspěvky k polsko-českým vztahům v nálezech zlomkového stříbra 10.–11. věku. *Československo-polská numismatická konference, Opava 1964*. Opava 1964, s. 11–13.
- TUREK 1965a:** Rudolf Turek, Problémy slovanských mohyl v Čechách. *Slavia Antiqua*, roč. 12 (Warszawa – Poznaň 1965), s. 57–81.
- TUREK 1965b:** Rudolf Turek, K předrománským keramickým aquamaniliím v Čechách. *Časopis Národního muzea – Historické muzeum*, roč. 134 (Praha 1965), s. 163–168.
- TUREK 1965c:** Rudolf Turek, K problému počátku raně feudálních emporových kostelů u nás. *Právněhistorické studie*, roč. 11 (Praha 1965), s. 17–27.
- TUREK 1966–1968:** Rudolf Turek, *Libice, knížecí hradisko X. věku* (edice Průvodce pravěkem, sv. 1). Praha 1966–1968.
- TUREK 1967a:** Rudolf Turek, Smolovské hradiště a problém Tuhoště. *Archeologické rozhledy*, roč. 19 (Praha 1967), s. 445–451, 461–464.
- TUREK 1967b:** Rudolf Turek, Hradisko Příkopy u Kdyně na Domažlicku. K problému tvrzí na sklonku raného středověku. *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 21 (Praha 1967), s. 203–208.
- TUREK 1969:** Rudolf Turek, S. Venceslao martire. *Bibliotheca sanctorum*, roč. 12 (Řím 1969), s. 993–996.
- TUREK 1970a:** Rudolf Turek, K některým problémům spolupráce toponomastiky s archeologií. *Onomastické práce*, roč. 3 (Praha 1970), s. 283–295.
- TUREK 1970b:** Rudolf Turek, K otázce vlivů a tradic velkomoravské architektury v Čechách. *Slovenská archeológia*, roč. 18 (Bratislava 1970), s. 153–158.
- TUREK 1971:** Rudolf Turek, Libická sídelní aglomerace 9. a 10. století. *Časopis Národního muzea – Historické muzeum*, roč. 140 (Praha 1971), s. 162–189.
- TUREK 1970–1971:** Rudolf Turek, Tři tradice na slovanské Sázarvě. *Strahovská knihovna. Sborník Památníku národního písemnictví*, č. 5–6 (Praha 1970–1971), s. 37–49.
- TUREK 1974:** Rudolf Turek, Typy a varianty našich nejstarších denárů. *Numismatické listy*, roč. 29 (Praha 1974), s. 33–58.
- TUREK 1975a:** Rudolf Turek, Česká hradiska u Kristiana. In: Josef Češka (ed.), *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*. Brno 1975, s. 139–149.
- TUREK 1975b:** Rudolf Turek, Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV. 390) a její teritoria. *Slavia Antiqua*, roč. 22 (Warszawa – Poznaň 1975), s. 69 ad.
- TUREK 1976:** Rudolf Turek, Úloha staroplzenecké Hůrky v počátcích dějin západních Čech. In: „*Tisíc let Staré Plzně*“. *Sborník Západočeského muzea*. Praha 1976, s. 9–18.
- TUREK 1977a:** Rudolf Turek, Vztah Kouřimě a Libice.

- Archeologické rozhledy*, roč. 29 (Praha 1977), s. 505–520.
- TUREK 1977b:** Rudolf Turek, Nálezy slavníkovských mincí. In: Jan Vacek (uspořádal), *Královéhradecký sborník numismatických prací*. Hradec Králové 1977, s. 21–38.
- TUREK 1978a:** Rudolf Turek, Canburg z roku 805 – Kanina či Kanín? *Historická geografie*, roč. 17 (Praha 1978), s. 434–449.
- TUREK 1978b:** Rudolf Turek, Terén a toponomastika. K případu Prahy a Staré Plzně. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*, roč. 19 (Praha 1978), čís. 5, s. 517–521.
- TUREK 1979:** Rudolf Turek, K problému Jan – Ivan. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*, roč. 20 (Praha 1979), čís. 1–2, s. 68–74.
- TUREK 1981a:** Rudolf Turek, Libice nad Cidlinou – monumentální stavby vnitřního hradiska. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, sv. 35 (Praha 1981), s. 1–35.
- TUREK 1981b:** Rudolf Turek, Poznámky k nálezům denárů 10. věku v Libici n. Cidlinou. *Numismatické listy*, roč. 36 (Praha 1981), s. 33–38.
- TUREK 1982a:** Rudolf Turek, *Slavníkovci a jejich panství*. Hradec Králové 1982.
- TUREK 1982b:** Rudolf Turek, Ein ottonischer Kirchenbau im östlichen Mittelböhmen. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte*. Berlin 1982, II. díl, s. 97–107.
- TUREK 1983a:** Rudolf Turek, Spolupráce slovanské archeologie a denárové numismatiky s toponomastikou. *Acta Universitatis Carolinae 1976 – Philologica*, roč. 4–5 (Praha 1983), s. 171–176.
- TUREK 1983b:** Rudolf Turek, Troje hapax logomenon u Kosmy (Hvrasten – Zizi – Sibenica). *Onomastický zpravodaj ČSAV*, roč. 24 (Praha 1983), s. 575–583.
- TUREK 1985:** Rudolf Turek, Wolfgang Hahn, Die administrativen Grundlagen der Typenvariation in der älteren bayerischen Münzprägung und ihre Signifikanz für Datierung der ersten böhmischen Herzogsmünzen. *Jahrbuch für Numismatik*, roč. 32 (1981/1982) [recenze]. *Numismatické listy*, roč. 40 (Praha 1985), s. 52–54.
- TUREK 1987:** Rudolf Turek, Možnosti a metody spolupráce numismatiky a archeologie. *Numismatické listy*, roč. 42 (Praha 1987), s. 33–45.
- TUREK 1989a:** Rudolf Turek, Svatá Ludmila. In: Jaroslav Kadlec (ed.), *Bohemia sancta. Životopisy českých světců a přátel Božích*. Praha 1989, s. 41–45.
- TUREK 1989b:** Rudolf Turek, K otázkám libického Soběslavova denáru. *Numismatické listy*, roč. 44 (Praha 1989), s. 33–36.

Summary

Jiří Sláma

PhDr. Rudolf Turek and the research on Bohemian Early Middle Ages

During his life, Dr. Rudolf Turek (1910–1991) belonged among the leading personalities of the Czech archaeological research regarding Early Middle Ages. In the years 1929–1935, he studied at the Prague Faculty of Arts with numerous excellent professors belonging among the so-called Goll's school. Afterwards, between the years 1938 and 1986, he worked in the National Museum in Prague. Initially, he paid his attention mainly to the Slavic barrow fields, and then to the Early Mediaeval strongholds. For many years he conducted archaeological excavations at the site of Libice nad Cidlinou – the centre of Slavníck's noble family. He always set the results of his excavations into much broader historical consequences applying his knowledge of religious architecture and numismatics. In his scientific opinions, he belonged among supporters of the hypothesis assuming the existence of numerous tribes in Bohemia in the pre-state times. According to his view, the development in Bohemia in the 10th century was influenced by rivalry between the Přemyslids and the Slavníck's families. The slaughter at Libice and its destruction in the year 995 represented the completion of the unification process in Bohemia, and the absolute supremacy of the Přemyslid dynasty above the entire Bohemia. Turek published his views in numerous studies and altogether ten monographs. His most important book represents *Bohemia at the dawn of history* (Prague 1963, in Czech) that was, at the times of publishing, the most comprehensive compendium of Early Bohemian history. In the year 1974, a modified version of this monograph was translated into German, and two years afterwards it was awarded by the Vienna University with the Herder Award.

More than 20 years, R. Turek was lecturing the archaeology students at the Charles University, Prague. However, political reasons prevented his awarding with a degree of senior lecturer at the Prague Faculty of Arts; and in the year 1977 his further activities (even as an external lecturer) at the Faculty were completely forbidden. It was only after the political changes in the year 1989 that R. Turek was awarded with numerous domestic awards.

Translated by Petra Maříková Vlčková